

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh863>

İbrahim Yıldırım, **Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri**, İstanbul, Kitap Yayınevi, Mayıs 2014, 277 sayfa, ISBN: 978-605-105-127-7

Tunay KARAKÖK*

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren, altı yüz yıllık tarihi boyunca; Bizans İmparatorluğu (395–1453), Memlûklü Devleti (1250–1517), Akkoyunlu Devleti (1378–1508), Timur Devleti (1370–1507), Safevi Devleti (1501–1736), Özbek Hanlığı (1428–1599), Kazan Hanlığı (1437–1552), Kırım Hanlığı (1440–1475), Kasım Hanlığı (1445–1552), Hive Hanlığı (1512–1920), Sibir Hanlığı (1556–1600), Buhara Hanlığı (1599–1785), Kaşgar Turfan Hanlığı (15.yy. – 1877), Hokand Hanlığı (1710–1876) ve Türkmenistan Hanlığı (1860–1885) gibi Türkistan Hanlıkları, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu (1867–1918), Rus Çarlığı (1547–1721), Fransa Krallığı (843–1791) ve İngiltere Krallığı (927–1707) gibi birçok devletle diplomatik ilişki içerisinde bulunmuştur.¹ Bu dönem içinde yukarıda adı geçen devletlere yüzlerce elçi gönderdiği gibi yüzlercesini de kabul etmiştir. Devletlerin birbirine üstünlük sağlayabildikleri tek alanın savaş meydanları olmadığı gerçeğinden hareket ettiği düşünülen devletin ileri gelenleri ve bürokratlarınca; bu devletlere elçi gönderme ve bu devletlerin elçilerini kabul etmenin yanında kabul edilen elçilere gösterilen olağanüstü ilgi ve onlara karşı ortaya konulan gösteriş sayesinde; hem onları hem de ilgili devletleri etkilemek, psikolojik baskı altına almak ve üzerlerinde iyi bir izlenim bırakmak amaçlamıştı. Çünkü elçiyi kabul eden devlet hakkındaki düşünce ve kanaatleri, gönderen devletle olan ilişkilerde çok önemlidir. Diğer devletlere karşı büyük ve heybetli görünme, güç gösterisinde bulunma onları psikolojik

* Öğr. Gör., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi ABD.

¹ Yıldız, H. D., *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi XII*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1986, s. 333.

ve manevi etki altına alma çabaları devletlerarası ilişkilerde çok eskiden beri kullanılan en etkili yöntemler arasındadır.²

Tanıtımını yaptığımız “*Osmanlı Devleti’nde Elçi Kabulleri*” isimli eser de, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız amaçları dönemin birincil görsel yazınsal kaynaklarına göre aktarmaya çalışmıştır. Eser aynı zamanda, özellikle yazılı belgelerden ve çeşitli görsel malzemelerden (minyatür, gravür ve resim) hareketle Osmanlı Devleti’ndeki elçi kabul törenlerini inceleme ve değerlendirme özelliği taşımaktadır.

Bahse konu eserde; başta Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi olmak üzere çeşitli kaynaklarda elçi kabul sahnelerinin yer aldığı minyatür, gravür ve resimler araştırılırken bu görüntülerdeki sahnelerin tarihsel gerçekliğini ortaya koymak amacıyla yerli ve yabancı kaynaklarla, elçilere refakat eden seyyahların seyahatnamelerine başvurulmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivinin yayınladığı Mühimme Defterleri’nde yer alan konuyla ilgili metinler çalışmanın sonunda ayrıca ek olarak verilmiştir. Böylece minyatürlerde görsel olarak ele alınan elçi kabulleriyle ilgili olarak devlet yazışmalarından örnekler de sunulmuş, minyatürlerin tarihsel belge niteliğine sahip oldukları gösterilmek istenmiştir.

Eser; Osmanlı Devleti’nin XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki dış politikasının anlatıldığı yirmi sayfalık bir giriş bölümünden başlayarak toplamda dört bölümden oluşmaktadır. *II. Bayezid (1481-1512) Döneminin öne çıkan olayları* başlığı ile başlayan ve sırası ile *Yavuz Sultan Selim (1512-1520)*, *Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)*, *II. Selim (1566-1574)*, *III. Murad (1574-1595)*, *I. Ahmed (1603-1617)*, *IV. Mehmed (1648-1687)*, *II. Mustafa (1695-1703)*, *III. Ahmed (1703-1730)*, *I. Mahmud (1730-1754)*, *III. Mustafa (1757-1774)* ve *I. Abdülhamid (1774-1789)* ile devam edip *III. Selim (1789-1807) Döneminin Öne Çıkan Olayları* başlığı altında döneme dair tespitlerin yapıldığı kısım ile biten Giriş’in ardından başlayan Birinci Bölümde, *Elçiler ve Elçilikler* başlığı altında *Diplomasi Açısından Elçiler* alt başlığı ile beraber diplomatik açıdan elçi kavramı ve bu kavramın tarihsel süreçte geçirdiği değişimler incelenmiştir. Öyle ki tarihsel süreç elçilerde aranan şartların sıralanması, elçi kabulü ve elçilere davranış şekillerine dair tespitlerin anlatılmaya başlanmış olan bu bölüm *Osmanlı Devleti’nde Elçilik Kurumu’nun Fatih Kanunnamesi’ndeki Teşrifata Dair Bazı Düzenlemeler*,

² Cihan, N., XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Ayak ve Galebe Divanı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 57.

Teşrifat Kurumunun Oluşması, Reisülküttaplık Makamı, Elçilerin Gönderilme Nedenleri, Elçilerin Görevleri, Elçilerin Seçimi Ve Maiyetleri, Sürekli Diplomasıye Geçiş, Yolluk Ve Harçlıklar başlıkları altında verilen tespitler ile daha da detaylandırılmış olup, *Osmanlı Devletinde Elçi Kabulleriyle İlgili Genel Uygulamalar* başlığı altında verilen *Sınır Noktasında Yapılan Törenler, Elçilerin Gelişlerini Devlete Bildirmeleri, Elçi Kabul Töreni Öncesi Yapılan Hazırlıklar, Ulufe Divanları, Elçi Kabul Törenlerinde Hazır Bulunan Devlet Görevlileri Ve Kullanılan Mekânlar, Elçilerin Babiali'ye Gelişleri Ve Divana Geçişleri, Hilat Giydirme Ve Huzura Kabul İle Nameler Ve Armağanlar Hakkında Varılan Tespitlerin Verilmesi* ile sonlandırılmıştır.

Osmanlı Devletinde Elçi Kabul Törenleri ana başlığı ile verilen ikinci bölümde ise Osmanlı Devleti'ndeki elçi kabulleriyle ilgili olarak, yazılı metinler ve görsel (minyatürler ve resimler) kaynaklara göre çözümlemeler yapılması amaçlanmıştır. Saltanatı ifade eden padişah ve taht ile devletlerarası ikili diplomatik ilişkiler çerçevesinde arza kabul edilen elçilerin yer aldığı görsel objeler (minyatür, resim) bir sahne tasarımı olarak ele alınıp, kompozisyon özellikleri açısından yorumlanmaya çalışılmıştır. *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi (1520-1566) Doğudan Ve Batıdan Gelen Elçilerin Kabulü* ki Avusturya elçisi, Fransız elçisi, Safevi devleti elçilerinin, Safevi Şahı Tahmasp'ın kardeşi Elkas Mirza'nın, Kırım'dan gelen elçilerin ki Devlet Giray Han'ın kabulü, Hicaz'dan gelen elçilerin kabulü, Barbaros Hayreddin Paşa ve Macar Kralı Bebek Stefan ve Kraliçe İsabella'nın kabulünün anlatıldığı normal kabuller, sadrazam İbrahim Paşa'nın ve Macaristan seferi sırasında komutanların sadakat ve bağlılıklarının yerinde görülmesi için Kanuni Sultan Süleyman'ın komutanlarının kabulüne dair tespitlerin verilmesi ile başlanmış olan bu bölüm; *Selim Dönemi (1566-1574) Safevi Elçisinin Kabulü, III. Murad Dönemi (1574-1595) Safevi Devleti Elçisinin Kabulü, III. Ahmed Dönemi (1703-1730) Hollanda Devleti Elçisinin Kabulü* hakkında varılan tespitler ve yapılan değerlendirmeler ile sonlandırılmıştır.

Seyyahların Gözüyle Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabul Törenleri ana başlığı ile başlayan üçüncü bölümde Osmanlı topraklarında seyahat eden veya elçilerle birlikte İstanbul'a gelen seyyahların gözlemlerinden hareketle, gelmiş oldukları dönemlerde elçilerle Osmanlı devlet bürokrasisinin neler yaşadıkları, elçilerin saraya, sarayda uygulanan teşrifata ve Arz Odası'nda padişah tarafından kabul edilmelerine dair o dönemde yaşananlar onların gözünden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bahse konu olan yaşananlar XVI. Yüzyıl

seyahatnamelerde elçi kabulleri alt başlığı altında *Ogler Ghiselin de Busbecq'in Türk Mektupları'ında*³ *Elçi Kabulleri* adlı eserinden yapılan alıntılar ile yeniçeriler ile ilk karşılaşma ve yaşanan şaşkınlık ile hayranlık, İstanbul'a varış, Amasya'ya gidiş güzergahları, Amasya'da elçilik heyetinin karşılanması ve ilk temaslar, padişah huzuruna kabul, Busbecq'in İran elçisi onuruna verilen ziyafete dair gözlemleri, Busbecq'in ikinci kez huzura kabulü ve İstanbul'a dönüşü ve Padişah'a getirilen hediyeler başlıkları altında derinlemesine verilmiştir. *Fresne-Canaye Seyahatnamesinde*⁴ *Elçi Kabulleri* hakkında tespitler yapılmasını sağlayan İstanbul güzergâhı, elçi ve maiyeti karşılayan Osmanlı İmparatorluğu görevlileri, diplomatik ilk temaslar ve sadrazam Sokullu Mehmet paşa ile görüşme, Fransa büyük elçisi François de Noailles'in huzura kabulü öncesinde yaşananlar, yemek sonrası arz odasına gidiş, huzura kabul, arz odası ve padişah hakkında betimlemeler, dönüş, padişah ile Fransa kralı arasındaki mektuplar hakkındaki gözlemler ve Venedik'e dönüş başlıkları altında varılan tespitler ile artırılan bu derinlik ve bilgi zenginliği *Stephan Gerlach'a*⁵ *Göre Elçi Kabulleri* başlığı altında İstanbul'a giderken izlene yol, güzergah boyunca yapılan diplomatik temaslar, elçi hanı ile ilgili gözlemler, elçi heyetinin paşalarla görüşmesi, huzura kabul, getirilen hediyeler ve diplomatik anlaşmaları, 22 Aralık 1574'te II. Selim'im ölümü ve III. Murad'ın tahta çıkması, elçilik heyetine verilen resmi ödenek, Sokullu Mehmet Paşa ile görüşme ve armağanların durumu, saraya ve elçi kabullerine ilişkin gözlemler, Lehistan elçisi Johannes von Siennow'un İstanbul'a gelişi ve sonrasında yaşananlara dair gözlemleri, Roma İmparatorunun Osmanlı devleti elçisi Joachim von Sintzendorff zu Feueregg'in İstanbul'a gelişi ve sonrasında yaşananlara dair gözlemlerine dair yazdıkları ile okuyucuyu konuya ve kitaba daha da ilgili kılmayı başarmıştır. Aynı bölümde *Salomon Schweigger'e*⁶ *Göre Elçi Kabulleri* başlığı altında ele almış olan İstanbul yol güzergâhı, Estergon'a varış ve Estergon beyi ile görüşme, Budin'e varış ve Budin beylerbeyi ile görüşme, İstanbul'da elçilerin ihtiyaçlarının karşılanması, armağanların padişaha sunumu ve arz odası ile

³ Bkz. O. Ghiselin Busbecq, *Türk Mektupları*, Trc. Hatice Özkan, Ark Yay., İstanbul, 2002.

⁴ Bkz. Philippe Du Fresne Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi, 1573*, Çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.

⁵ Bkz. Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü, syf. 1573-1576, I. Cilt*, Ed. Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.

⁶ Bkz. Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk, 1578-1581*, yay. Haz. Ve Notlayan Heidi Stein, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

Topkapı Sarayı'na ilgili gözlemlere de yer verilmiş olup, bu bölümün XVI. yüzyıl seyahatnamelerde elçi kabulleri alt başlığı ile başlatılan birinci kısmı 1585 yılında Akdeniz'de Osmanlılara esir düşen alman *Bretten'li Michael Heberer'in Anılarında Elçi Kabulleri* ve Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Rudolf'un 1591'de Osmanlı İmparatorluğuna gönderdiği elçisi Friedrich von Kreckwitz'in maiyetinde eczacı olarak yer *Alan Friedrich Seidel'e*⁷ *Göre Elçi Kabulleri* alt başlığı ile yapılmış olan tespitler ile bitirilmiştir.

XVII. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Elçi Kabulleri başlığı ile başlayan aynı bölümün ikinci kısmında ise 1610-1620 yılları arasında İngiliz büyükelçisi Pindar'ın yanındaki bir devlet görevlisi olan *Robert Withers'in Büyük Efendi'nin Sarayı*⁸ isimli *Eserine Göre Elçi Kabulleri* hakkında; divanda ağırlama ve arza kabul, hilat giydirme ve elçilerin harcamaları başlıkları doğrultusunda tespitler yer alırken, aynı kısımda XVII. Yüzyılın ünlü gezginlerinden Jean Baptiste Tavernier'e⁹ ve İsveç Kralı X. Karl Gustav'ın elçisi sıfatı ile Osmanlı Sultanı IV. Mehmed'in yanına gönderilen *Claes Ralamb'a Göre Elçi Kabullerine Dair Tespitler* yer almaktadır. Bu bölümün son kısmını oluşturan *XVIII. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Elçi Kabulleri* başlığı ile verilen kısımda ise 1674 doğumlu Fransız gezgin *Aubry de La Motraye'ye*¹⁰ göre, İzmir Protestan kilisesi'ni kurmak üzere 19 Nisan 179 tarihinde İzmir'e atanan ve gelen *Christoph Wilhelm Lüdeke'ye*¹¹ göre ve son olarak ta 1784 yılında Fransa'nın İstanbul büyükelçiliğine atanan Choiseul-Gouffier'in maiyetinde bulunan rahip *Guillaume Martin'e*¹² *Göre Elçi Kabulleri* yer almaktadır.

Osmanlı Devletindeki Zihinsel Değişim Ve Bunun Elçi Kabul Törenlerine Yansımaları başlığı ile verilen dördüncü bölümde ise, Osmanlı Devleti'nin güçlü ve zayıf olduğu dönemlerdeki zihinsel yapısının elçi kabul

⁷ Bkz. Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında, Osmanlı İmparatorluğuna Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, çev. Türkiş Noyan, kitap yayınevi, İstanbul, 2010.

⁸ Bkz. Robert Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı*, Çev. Cahit Kayra, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

⁹ Bkz. Jean Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, Ed. Nejdet Sakaoglu, Çev. Teoman Tunçdoğan, Kitaop Yayınevi, İstanbul, 2007.

¹⁰ Bkz. Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyehatnamesi*, Türkçesi, Nedim Demirtaş, İstiklal Kitabevi, İstanbul, 2007.

¹¹ Bkz. Christoph Wilhelm Lüdeke, *Türklerde Din ve Devlet Yönetimi, İzmir-İstanbul 1759-1768*, Çev. Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

¹² Bkz. Guillaume Martin, *İstanbul'a Seyehat*, Türkçesi, İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul, 2007.

törenlerine nasıl yansıdığı, bazı gravür ve resim örneklendirmeleriyle beraber ele alınarak irdelenmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu zihinsel yapının, Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemi olan klasik dönemdeki elçi kabul sahnelerindeki gösterişli betimlemelerle, devletin artık çökmeye başladığı dönemlerdeki elçi kabullerindeki değişmeye başlayan protokol düzenine olan etkileri, değişen zihinsel yapı temelinde ve elimizdeki tarihsel verilere dayanılarak ele alınmış ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, Osmanlı Devleti'ndeki elçi kabulleriyle ilgili olarak görsel ve yazılı kaynaklardan hareketle, ortaya çıkan genel durum hakkında yazar; “...güç ve hâkimiyetin diplomasiye yansımaları da doğallıkla olmuştur. Osmanlı Devle özellikle ordusunu güçlü tuttuğu ve düşmanlarını savaş meydanlarında yendiği oranda, diplomasisini de egemen unsur temeline oturtabilmiştir. Gerek Süleymanname minyatürlerinde, gerekse diğer minyatürlerde incelemeye çalıştığımız sahnelerindeki genel kompozisyonlarda bunu rahatlıkla görmekteyiz. Padişahın mutlak egemenliğin değişmez unsuru olarak sahnenin ortasındaki figür olarak yer alması, aslında bir güç göstergesiydi. İncelenen bir başka minyatürde de görüldüğü gibi, Osmanlı padişahına, gelen elçiler padişahın bu gücünü tasdik anlamında paha biçilmez armağanlar getirirlerdi”¹³ diye yazarken “...Osmanlı devletinin karlofça ve Pasarofça antlaşmalarından sonraki dönemlerinde, savaşlarda alınan yenilgilere de bağlı olarak Batı karşısındaki o eski o eski egemen durusu yavaş yavaş kaybolmuştur. Osmanlı idareci sınıfında, Avrupa'nın maddi medeniyet alanında üstün olduğunu kesinlikle kabullenmelerine yol açan zihinsel bir dönüşüm de başlamıştır. Klasik dönem elçi kabul törenlerinden vazgeçilmesinde ve eşitler arası diplomatik ilişkilere girilmesinde bunu açıkça görüyoruz”¹⁴ şeklindeki tespiti ile son sözlerini ve görüşlerini söylenmiştir.

Kurallara bağlılık ve bunların uygulanmasına aşırı derecede önem verilmesinin Osmanlı Devleti'nin yapısal bir özelliği olduğunu, bu titizliğin özellikle yabancı devletlerle ilişkilerin durumuna göre şekillenen elçi kabul törenlerinde kendini gösterdiğini vurgulaması açısından önemli olduğunu belirten eser de bir ülkeyle ilişkilerde gerginlikler varsa bu mutlaka kabul törenlerine de yansıtıldığı bilgisini bulabilirken, kabul törenlerinde devlet gücünün gösterilmesine de çok önem verildiği, belli günlerde ve çok sıkı

¹³ İbrahim Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 218.

¹⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 218-219.

protokol kuralları çerçevesinde kabul edilen elçiler ve maiyetleri, karşılaşmalarından uğurlanana kadar geçen sürede gördükleri hiyerarşik düzen ve güç karşısında saraydan çok etkilenmiş olarak çıktıkları bilgisinin de eserde tekrar tekrar vurgulandığını görmekteyiz.

Sonuç olarak ise; Osmanlı Devleti'nin Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) anlaşmalarından sonra Batı karşısındaki o eski egemen duruşunu yavaş yavaş kaybettiğini, Osmanlı idareci sınıfında Avrupa'nın artık birçok alanda üstün olduğunu kabullenmelerine yol açan zihinsel bir dönüşümün başladığını Osmanlı Devleti'nde elçi kabul törenleri üzerinden anlatmaya çalışan bu eser; dört bölüm halinde hazırlanmış ve XVIII. yüzyıl itibari ile Osmanlı Devleti'nde Avrupai tarzda bir dönüşümün başladığı sürece kadarki yaşananları ilk elden görsel ve yazımsal belgeler eşliğinde başarılı ve etkili bir şekilde gözler önüne sermeye çalışmıştır.